

รูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับเด็กด้อยโอกาส ในอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี*

A BUDDHIST-INTEGRATED MODEL FOR BUILDING RESILIENCE IN UNDERPRIVILEGED CHILDREN IN THONG PHA PHUM DISTRICT, KANCHANABURI PROVINCE

พระครูสิริวรรณโสภิต (วริต ปสนโน), พระเจริญพงษ์ วิชัย*, พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ

Phrakru Sirivansophit (Warit Passanno), Phra Jaroenphong Wichai, Phramaha Suphawat Thanawuttho

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี นครปฐม ประเทศไทย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buddhist College of Sri Dvaravati, Nakhon Pathom, Thailand

*Corresponding author E-mail: warit.tabtaing@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์พลังทางสังคมในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตให้แก่เด็กด้อยโอกาส 2) ส่งเสริมกิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการในการพัฒนาศักยภาพ และ 3) ขับเคลื่อนรูปแบบพุทธบูรณาการในพื้นที่จริง ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสนทนากลุ่ม แบบบันทึกการสังเกต ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและผู้เข้าร่วมปฏิบัติการ รวม 38 คน คัดเลือกแบบเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุปด้วยวิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า พลังสำคัญอยู่ที่การรวมตัวของวัด โรงเรียน ท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และประชาชนในการผลักดันให้เด็กด้อยโอกาสมีพื้นที่แห่งการพัฒนารูปแบบเป็นรูปธรรม วัดเป็นศูนย์กลางศรัทธา โรงเรียน และท้องถิ่นเสริมกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิต เด็กเริ่มได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้น กิจกรรมหลัก 3 ด้าน ได้แก่ “ล้มได้ ลุกเป็น”, “ฟาร์มนี้มีอนาคต” และ “ของมีธรรมสร้างฝัน” ช่วยฝึกทักษะชีวิต ทักษะอาชีพ และการบริหารรายได้ เด็กเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความคิด พฤติกรรม และทัศนคติ โดยบูรณาการหลักธรรม เช่น อิทธิบาท 4 วิริยารัมภะ และสัมมาอาชีวะ เด็กสามารถสร้างรายได้จริงเฉลี่ยวันละ 800 - 1,200 บาท พร้อมวางแผนชีวิตอย่างมีเป้าหมาย องค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบ คือ “พุทธธรรมเชิงโครงสร้าง” (Buddhist Structural Model) ซึ่งยกระดับพุทธธรรมจาก Soft Power สู่ Core System ในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ โดยออกแบบเป็น 5D Model ได้แก่ Dhamma, Drive, Development, Discipline และ Destination เสริมด้วยแนวคิด “การบ่มเพาะภาวะผู้นำภายใน” (Inner Leadership Cultivation) เพื่อจุดประกายพลังตื่นรู้และศักยภาพที่ซ่อนอยู่ในตัวเด็กอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พุทธบูรณาการ, เด็กด้อยโอกาส, ภูมิคุ้มกันชีวิต, การพัฒนาศักยภาพ, พลังทางสังคม

Abstract

This research aimed to: 1) Analyze the social forces that contribute to strengthening life immunity among underprivileged children; 2) Promote Buddhist-integrated activities in enhancing their potential; and 3) Implement a Buddhist-integrated model in real community contexts. A qualitative research design combined with participatory action research (PAR) was employed. The

research instruments consisted of in-depth interviews, focus group discussions, and observation records. The key informants and action participants totaled 38 individuals, selected through purposive sampling. Data were analyzed inductively through categorical analysis and comparative analysis. The findings revealed that the most significant driving force lies in the collective engagement of temples, schools, local administrative bodies, community leaders, and local residents in creating tangible developmental spaces for underprivileged children. Temples function as centers of spiritual faith, while schools and local institutions provide life-skills training. Consequently, children gradually gained wider social recognition. Three core activities “Fall and Rise,” “Farms of the Future,” and “Virtues as Dreams”-effectively fostered life skills, vocational skills, and income management. The children demonstrated transformations in cognition, behavior, and attitudes through the integration of Buddhist principles such as the Four Bases of Success (Iddhipāda), diligent effort (Vīriyārambha), and Right Livelihood (Sammā-ājīva). They were able to generate a real income averaging 800 - 1,200 THB per day and began to plan their lives with clearer goals. A new body of knowledge identified in this study is the “Buddhist Structural Model,” which elevates Buddhist principles from a form of Soft Power to a Core System for human potential development. The model is designed as the 5D Model: Dhamma, Drive, Development, Discipline, and Destination, complemented by the concept of Inner Leadership Cultivation to inspire awakening energy and sustainable inner potential in children.

Keywords: Buddhist Integration, Underprivileged Children, Life Immunity, Potential Development, Social Forces

บทนำ

เด็กเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและถือเป็นอนาคตของชาติ การพัฒนาเด็กให้มีคุณภาพจึงเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาสังคมโดยรวม อย่างไรก็ตาม เด็กจำนวนหนึ่งกลับอยู่ในกลุ่มที่เรียกว่า “เด็กด้อยโอกาส” ซึ่งหมายถึงเด็กที่ประสบปัญหาการเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นสิทธิทางการศึกษา การได้รับบริการทางสาธารณสุขที่เหมาะสม สิทธิในการได้รับการดูแลจากครอบครัว และสิทธิในการมีชีวิตที่ปลอดภัยและสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (UNICEF, 2019) เด็กด้อยโอกาสมักเผชิญกับความยากจน ครอบครัวแตกแยก ขาดการสนับสนุนทางสังคม และบางครั้งอาศัยอยู่ในพื้นที่ทุรกันดาร ทำให้พวกเขาถูกทิ้งไว้ข้างหลังในกระบวนการพัฒนาของประเทศ ในบริบทของสังคมไทย สำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานว่ามีเด็กและเยาวชนจำนวนมากที่อยู่ในครอบครัวที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนและพื้นที่ห่างไกล เด็กกลุ่มนี้มีแนวโน้มสูงที่จะออกจากระบบการศึกษา ก่อนวัยอันควร และขาดโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2565) ผลกระทบจากความไม่เท่าเทียมดังกล่าวไม่เพียงสะท้อนถึงการขาดโอกาสทางเศรษฐกิจ แต่ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิต สภาพแวดล้อมทางสังคม และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในระยะยาว

ปัญหาที่เด็กด้อยโอกาสต้องเผชิญมีความซับซ้อนและทวีความรุนแรงขึ้นตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชายแดน เช่น อำเภอดงหลวง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ภูเขาและห่างไกล เด็กจำนวนมากเป็นบุตรของแรงงานต่างด้าวและกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการของรัฐ ส่งผลให้เด็กเหล่านี้ มีความเสี่ยงต่อการถูกทอดทิ้ง การขาดการศึกษา และการทำงานหนักเกินวัย (มูลนิธิสร้างสุขหัวใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง, 2564) นอกจากนี้ เด็กด้อยโอกาสยังต้องเผชิญกับอิทธิพลเชิงลบจากสื่อสมัยใหม่

ไม่ว่าจะเป็นการเสฟสื่อออนไลน์ที่มีเนื้อหาไม่เหมาะสม การล่อลวงเข้าสู่พฤติกรรมเสี่ยง เช่น การใช้สารเสพติด การพนันออนไลน์ หรือแม้แต่การถูกคุกคามทางเพศผ่านระบบดิจิทัล ปัญหาเหล่านี้สะท้อนถึงการขาดภูมิคุ้มกันทางจิตใจและปัญญา ทำให้เด็กไม่สามารถต้านทานแรงกดดันทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาศักยภาพของเด็ก แต่ยังส่งผลต่อสังคมในระยะยาวในฐานะปัญหาเชิงโครงสร้าง

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมและการศึกษาไทยมาแต่โบราณ พระธรรมคำสอนมิได้เป็นเพียงข้อปฏิบัติทางศาสนา แต่ยังเป็นแนวทางในการพัฒนาคนอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจและการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งเหมาะสมต่อการนำมาปรับใช้กับกลุ่มเด็กด้อยโอกาสในยุคปัจจุบัน หลักธรรมสำคัญ เช่น พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ช่วยปลูกฝังความรัก ความเมตตา และความเข้าใจซึ่งกันและกัน อิทธิบาท 4 ช่วยเสริมสร้างแรงบันดาลใจและความเพียรในการเรียนรู้ สติปัฏฐาน 4 เป็นเครื่องมือในการฝึกจิตและกำกับพฤติกรรม ขณะที่ อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นกรอบแนวทางการดำเนินชีวิตที่สมบูรณ์ (ที.ม. 14/20/27) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การบูรณาการหลักธรรมเหล่านี้เข้าสู่การจัดกิจกรรม เช่น การเรียนรู้เชิงพุทธ การปฏิบัติสมาธิและสติในชีวิตประจำวัน การอบรมเชิงปฏิบัติการในโรงเรียนและชุมชน รวมถึงการใช้สื่อสร้างสรรค์ทางพระพุทธศาสนา จะช่วยเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางความคิดและจิตใจแก่เด็กด้อยโอกาส ช่วยให้พวกเขามีทักษะชีวิต สามารถควบคุมตนเอง รับมือกับความยากลำบาก และพัฒนาศักยภาพให้เป็นกำลังสำคัญของสังคมได้ในอนาคต (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2565)

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความตระหนักว่าการพัฒนาเด็กด้อยโอกาสให้มีภูมิคุ้มกันทางจิตใจ และคุณธรรมจริยธรรมเป็นภารกิจสำคัญที่ต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน การใช้รูปแบบพุทธบูรณาการเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถตอบสนองต่อปัญหานี้ได้อย่างเหมาะสม ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับเด็กด้อยโอกาสในอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในชุมชนและโรงเรียน ตลอดจนเพื่อเป็นองค์ความรู้ใหม่ในการบูรณาการพระพุทธศาสนากับการพัฒนาเด็กด้อยโอกาสในสังคมไทยอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์พลังในการสร้างภูมิคุ้มกันของสังคมเพื่อพัฒนาศักยภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาส ในอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี
2. เพื่อส่งเสริมกิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการในการพัฒนาศักยภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาสในอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี
3. เพื่อขับเคลื่อนรูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อพัฒนาศักยภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาสในอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมุ่งเน้นการพัฒนารูปแบบพุทธบูรณาการผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัย ชุมชน และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตอย่างยั่งยืนให้แก่เด็กด้อยโอกาส

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย 1) เด็กด้อยโอกาสในอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 20 คน 2) พระสงฆ์ ครู และผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเยาวชนในพื้นที่ จำนวน 10 คน 3) ผู้บริหารสถานศึกษา และเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 8 คน

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการดำเนินกิจกรรมวิจัยเชิงปฏิบัติการ ประกอบด้วย เด็กด้อยโอกาส จำนวน 20 คน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง จำนวน 18 คน รวมทั้งหมด 38 คน โดยคัดเลือกตามความเหมาะสมต่อบทบาทและบริบท

การดำเนินงาน

วิธีการได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากเด็กที่มีคุณลักษณะด้อยโอกาสในด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือการเข้าถึงโอกาสทางการศึกษา และมีความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง รวมถึงผู้เกี่ยวข้องที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาเด็กในพื้นที่

การสร้างเครื่องมือและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) แบบสังเกตพฤติกรรม (Observation Checklist) และแบบบันทึกการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) จากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน และทดลองใช้ในพื้นที่นำร่องก่อนลงพื้นที่จริง เพื่อปรับปรุงให้เหมาะสมกับบริบท

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลหลายรูปแบบ (Triangulation) ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การบันทึกผลสะท้อนจากกิจกรรมในแต่ละรอบ และการเก็บข้อมูลดำเนินต่อเนื่องตลอดช่วงเวลาของโครงการ เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยมีการจัดกลุ่มข้อมูลตามประเด็น สังเคราะห์ความหมาย และสร้างรูปแบบแนวโน้มจากการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรม ทักษะ และปฏิสัมพันธ์ภายในกิจกรรม รวมถึงการใช้เทคนิค Narrative Analysis เพื่อให้เล่าเรื่อง การเปลี่ยนแปลงอย่างมีชีวิตจากมุมมองของเด็กและผู้เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์พลังในการสร้างภูมิคุ้มกันของสังคมเพื่อพัฒนาศักยภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาสในอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี

สรุปผลการวิเคราะห์ พลังในการสร้างภูมิคุ้มกันของสังคม สำหรับเด็กด้อยโอกาสในอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี โดยแยกเป็น 3 มิติหลัก (พลังทางสังคม - พลังของชุมชน - พลังโรงเรียนและเครือข่ายภาคี) พร้อมจุดเด่นและจุดด้อย ดังนี้

พลังทางสังคม

จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางสังคมในพื้นที่อำเภอทองผาภูมิ พบว่า พลังทางสังคมมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับเด็กด้อยโอกาสอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะรากฐานทางวัฒนธรรมและค่านิยมไทย - พุทธที่ยังคงมีความเข้มแข็ง ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับศาสนกิจ การทำบุญตักบาตร และประเพณีท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งกลายเป็นทุนทางสังคมที่สามารถถ่ายทอดสู่เด็กและเยาวชนในฐานะเครื่องมือในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมได้อย่างเป็นรูปธรรม จุดแข็งนี้ถือเป็นศักยภาพที่สำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ เนื่องจากทำให้เด็กด้อยโอกาสได้ซึมซับเอาบรรยากาศของการเกื้อกูล ความเอื้ออาทร และความเป็นชุมชนร่วมกัน นอกจากนี้ การสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชนก็ถือเป็นอีกหนึ่งศักยภาพที่ค้นพบ ตัวอย่างเช่น โครงการทุนการศึกษา การสนับสนุนอาหารกลางวัน รวมถึงการเข้ามาช่วยเหลือจากหน่วยงานด้านสาธารณสุขและองค์กรการกุศล ทำให้เด็กด้อยโอกาสได้รับการดูแลด้านปัจจัยพื้นฐานในระดับหนึ่ง การมีเครือข่ายความช่วยเหลือเหล่านี้แสดงให้เห็นถึง “พลังทางสังคมเชิงบวก” ที่ยังคงหล่อเลี้ยงการพัฒนาเด็ก แม้ว่าพื้นที่ทองผาภูมิจะอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของ

จังหวัดก็ตาม อย่างไรก็ตาม การศึกษายังสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดที่เป็น “จุดด้อย” ของพลังทางสังคมในพื้นที่ โดยเฉพาะโครงสร้างความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมที่ทำให้เด็กด้อยโอกาสจำนวนมากยังเข้าไม่ถึงบริการพื้นฐานอย่างเท่าเทียม เช่น เด็กไร้สัญชาติและเด็กในครอบครัวแรงงานต่างด้าวมักถูกกีดกันออกจากระบบสวัสดิการที่รัฐจัดให้ การคุ้มครองสิทธิเด็กยังขาดความต่อเนื่องและไม่ครอบคลุมเพียงพอ ขณะเดียวกัน กระแสสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะสื่อออนไลน์และเกมออนไลน์ ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมเด็กอย่างกว้างขวาง ก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อการเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมและการเสพติดสื่อ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพลังทางสังคมแม้จะมีศักยภาพ แต่ก็ยังต้องเผชิญกับแรงท้าทายที่กีดกร่อนภูมิคุ้มกันของเด็กด้อยโอกาสอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า พลังทางสังคมในอำเภอทองผาภูมิเป็นทั้ง “พลังเสริม” และ “ข้อจำกัด” ในเวลาเดียวกัน หากสามารถเสริมสร้างและบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมไทย - พุทธเข้ากับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกได้อย่างต่อเนื่อง พร้อมกับพัฒนาแนวทางในการจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำและการใช้สื่อออนไลน์อย่างเหมาะสม พลังทางสังคมนี้จะสามารถพัฒนาเป็นกลไกสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันและพัฒนาศักยภาพของเด็กด้อยโอกาสได้อย่างยั่งยืน

พลังของชุมชน

จากการศึกษา พบว่า “พลังของชุมชน” ในอำเภอทองผาภูมิถือเป็นกลไกที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับเด็กด้อยโอกาส เพราะชุมชนเป็นพื้นที่ใกล้ชิดที่สุดในการดูแล ปกป้อง และส่งเสริมให้การพัฒนาเด็ก จุดแข็งที่ปรากฏชัด คือ โครงสร้างของทางสังคมที่ยังคงมีลักษณะ เครือญาติที่เหนียวแน่น และความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลซึ่งกันและกัน แม้ครอบครัวบางส่วนจะมีรายได้จำกัดหรือแตกแยก แต่ยังคงมี “เครือข่ายเครือญาติ” และเพื่อนบ้านคอยช่วยเหลือ เช่น การแบ่งปันอาหาร การดูแลเด็กแทนพ่อแม่ที่ต้องไปทำงาน และการร่วมแรงร่วมใจในกิจกรรมชุมชน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นทุนทางสังคมที่ช่วยประคับประคองเด็กด้อยโอกาสไม่ให้หลุดออกจากระบบสังคมโดยสิ้นเชิง อีกทั้งยังมีผู้นำชุมชนและพระสงฆ์ ซึ่งได้รับการยอมรับและศรัทธาในพื้นที่ โดยเฉพาะวัดซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งศูนย์รวมจิตใจและพื้นที่จัดกิจกรรมเสริมสร้างคุณธรรมให้กับเด็กและเยาวชน กิจกรรมต่าง ๆ เช่น ค่ายคุณธรรม กิจกรรมบวชสามเณรภาคฤดูร้อน หรือการฝึกสมาธิ ล้วนช่วยปลูกฝังวินัย ความอดทน และความกตัญญูแก่เด็กด้อยโอกาสอย่างเป็นรูปธรรม การมีวัดและพระสงฆ์เป็นแกนกลาง ทำให้ชุมชนสามารถถ่ายทอดคุณค่าทางศีลธรรมและจิตวิญญาณไปสู่เด็กได้อย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน ชุมชนยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนวัฒนธรรม ที่สามารถใช้เป็นฐานในการพัฒนาเด็ก เช่น นิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นเมือง งานหัตถกรรม และความรู้เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ปัจจัยเหล่านี้หากได้รับการบูรณาการอย่างเป็นระบบ จะช่วยให้เด็กด้อยโอกาสได้เรียนรู้ความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ตนเอง เสริมสร้างทักษะชีวิต และสร้างภูมิคุ้มกันเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ที่พบ “ข้อจำกัด” หรือ จุดด้อยของพลังชุมชน ที่สำคัญ กล่าวคือ ความยากจนในระดับครัวเรือนยังคงเป็นปัจจัยกีดทับที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถพัฒนาเด็กได้อย่างเต็มที่ บางครอบครัวต้องพึ่งพาแรงงานเด็กเพื่อหารายได้เสริม ขณะที่เด็กจำนวนหนึ่งขาดการดูแลที่เพียงพอเนื่องจากพ่อแม่ต้องอพยพไปทำงานในเมืองใหญ่ นอกจากนี้ ความคิดความเชื่อแบบดั้งเดิมในบางชุมชนยังคงจำกัดโอกาสของเด็ก โดยเฉพาะเด็กผู้หญิง และเด็กต่างชาติพันธุ์ ที่บางครั้งถูกมองว่าเป็น “คนนอก” หรือไม่ได้รับการสนับสนุนทางการศึกษาอย่างเท่าเทียม อีกปัญหาที่ปรากฏชัด คือ การจัดการความรู้ในชุมชนที่ไม่เป็นระบบ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวนมากยังคงถูกถ่ายทอดแบบปากต่อปาก และขาดการบันทึกหรือพัฒนาให้สอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่ ทำให้เสี่ยงต่อการสูญหายไปตามกาลเวลา ส่งผลให้ทุนทางวัฒนธรรมที่มีศักยภาพในการสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญาแก่เด็กด้อยโอกาสไม่ได้รับการใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า พลังของชุมชนในอำเภอทองผาภูมิเป็นทั้ง “พลังเสริม” ที่ช่วยเกื้อกูลและปกป้องเด็กด้อยโอกาส ผ่านเครือญาติ ผู้นำทางศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ก็ยังมี “พลังจำกัด” จากความยากจน ทัศนคติที่ตีกรอบ และการจัดการความรู้ที่ไม่เป็นระบบ หากสามารถเสริมสร้างกลไกการ

มีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเข้มแข็ง บุคลากรภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับการเรียนรู้เชิงพุทธ และลดทอนข้อจำกัดทางเศรษฐกิจและค่านิยมที่เป็นอุปสรรคได้ ชุมชนจะสามารถเป็นฐานพลังที่มั่นคงในการสร้างภูมิคุ้มกันและพัฒนาศักยภาพของเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

พลังของโรงเรียนและเครือข่ายภาคี

โรงเรียนถือเป็นสถาบันทางการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการพัฒนาเด็กด้อยโอกาส เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เด็กใช้เวลาอยู่มากที่สุดรองจากครอบครัว และยังเป็น “พื้นที่ปลอดภัย” (Safe Space) ที่ช่วยปกป้องเด็กจากความเสี่ยงทางสังคมต่าง ๆ การศึกษาภาคสนามในอำเภอทองผาภูมิ พบว่า โรงเรียนจำนวนมากมีความพยายามในการดูแลเด็กด้อยโอกาสทั้งในเชิงวิชาการและด้านจิตสังคม ตัวอย่างเช่น การจัดกิจกรรมเสริมสร้างคุณธรรม การสวดมนต์ นั่งสมาธิในช่วงเช้า หรือการจัดค่ายคุณธรรมและกิจกรรมจิตอาสา สิ่งเหล่านี้ทำให้โรงเรียนไม่ใช่เพียงแหล่งเรียนรู้วิชาความรู้ แต่ยังเป็น “สถาบันทางคุณธรรม” ที่ช่วยหล่อหลอมภูมิคุ้มกันทางจิตใจแก่เด็กอีกด้วย จุดแข็งที่ค้นพบ คือ ครูและบุคลากรทางการศึกษา ในหลายโรงเรียนมีความมุ่งมั่นและเสียสละสูง โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกล ครูทำหน้าที่เกินกว่าบทบาททางวิชาชีพ คือ เป็นทั้งผู้สอน ผู้ปกครอง และที่ปรึกษาในชีวิตประจำวันของเด็ก ครูจำนวนหนึ่งยังเป็นผู้เชื่อมโยงเครือข่ายความช่วยเหลือจากภายนอก เช่น การติดต่อทุนการศึกษา การประสานกับหน่วยงานท้องถิ่น และการจัดโครงการร่วมกับวัดหรือองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้โรงเรียนสามารถเป็นกลไกกลางในการรวบรวมพลังจากหลากหลายภาคส่วนเพื่อช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาส ในด้าน เครือข่ายภาคี การวิจัยพบว่า มีการบูรณาการความร่วมมือจากหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นวัดที่จัดค่ายอบรมคุณธรรม หน่วยงานท้องถิ่นที่สนับสนุนงบประมาณ องค์กรเอกชนที่มอบอุปกรณ์การเรียน และมหาวิทยาลัยที่เข้ามาช่วยด้านวิชาการและการฝึกอบรม สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพลังของโรงเรียนไม่ได้จำกัดอยู่ภายใน แต่สามารถเชื่อมโยงออกไปยังเครือข่ายกว้างขวางเพื่อสร้างเกราะคุ้มกันทางสังคมให้แก่เด็กได้

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ยังพบข้อจำกัดหรือ จุดด้อยของพลังโรงเรียนและเครือข่ายภาคี ที่ควรพิจารณาโรงเรียนในพื้นที่ห่างไกลของทองผาภูมิยังขาดแคลนทรัพยากรที่จำเป็น ไม่ว่าจะเป็นงบประมาณ อาคารเรียน อุปกรณ์การเรียนการสอน รวมถึงบุคลากรที่เชี่ยวชาญด้านการแนะแนวและจิตวิทยาเด็ก การดูแลเด็กด้อยโอกาสจึงยังไม่ทั่วถึงและไม่เป็นระบบ อีกทั้งการบูรณาการกับเครือข่ายภาคีหลายครั้งยังเป็นเพียง “กิจกรรมระยะสั้น” ที่ขาดความต่อเนื่องและกลไกติดตามผล ทำให้ไม่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในระยะยาวได้ นอกจากนี้ เด็กด้อยโอกาสจำนวนหนึ่งยังเผชิญกับอุปสรรคด้านภาษาและวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นลูกหลานแรงงานข้ามชาติหรือชาติพันธุ์ ทำให้การเรียนรู้ในโรงเรียนหลักสูตรกลางไม่สอดคล้องกับพื้นฐานทางภาษาและวิถีชีวิตของพวกเขา ปัญหาที่สะท้อนให้เห็นว่าโรงเรียนแม้จะมีบทบาทเชิงบวก แต่ก็ยังไม่สามารถตอบสนองต่อความหลากหลายของเด็กได้อย่างเท่าเทียม สรุปได้ว่า “พลังของโรงเรียนและเครือข่ายภาคี” ในอำเภอทองผาภูมิ มีศักยภาพสูงในการเป็นกลไกกลางในการสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กด้อยโอกาส ผ่านการเรียนการสอนที่เน้นคุณธรรม ความทุ่มเทของครู การสนับสนุนจากเครือข่ายภายนอก แต่ในขณะเดียวกันยังเผชิญข้อจำกัดเรื่องทรัพยากร ความต่อเนื่องของโครงการ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม หากสามารถแก้ไขข้อจำกัดเหล่านี้ พร้อมกับเสริมสร้างการบูรณาการพุทธธรรมเข้าสู่กิจกรรมการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โรงเรียนและเครือข่ายภาคีจะสามารถเป็นพลังสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตและศักยภาพของเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

2. ผลการส่งเสริมกิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการในการพัฒนาศักยภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาสในอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี

การส่งเสริมกิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการเป็นกระบวนการที่สามารถพัฒนาศักยภาพเด็กด้อยโอกาสได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน โดยออกแบบกิจกรรมเป็น 3 สนามชีวิตหลัก ได้แก่

สนามมวยชีวิต "ล้มได้ ลุกเป็น..."

ใช้ศิลปะมวยไทยบูรณาการหลักพุทธธรรม ได้แก่ อิทธิบาท 4 และสัมมาอาชีวะ พัฒนาให้เด็กมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบ และเห็นคุณค่าในตนเอง เด็กสามารถลดพฤติกรรมเสี่ยง มีความมั่นใจ และเริ่มวางเป้าหมายชีวิตสู่การเป็นนักมวยหรือครูมวยในอนาคต

ผลลัพธ์สำคัญ

- เด็กมีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบเพิ่มขึ้น
- ลดพฤติกรรมเสี่ยง เช่น หนีเรียน เกเร ทะเลาะวิวาท
- เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง มั่นใจ กล้าตั้งเป้าหมายชีวิต
- เห็นอาชีพนักมวย/ครูมวยเป็นทางเลือกที่ภาคภูมิใจ
- ซึมซับหลักพุทธธรรม อิทธิบาท 4 อย่างเป็นรูปธรรม

ฟาร์มเลี้ยงไก่ "ฟาร์มนี้มีอนาคต"

กิจกรรมฝึกอาชีพจริงผ่านการทำฟาร์มไก่ไข่ สร้างรายได้จริงให้เด็กได้ฝึกทักษะการวางแผน การบริหารจัดการ และเรียนรู้หลักสัมมาอาชีวะและสังคหวัตถุ 4 เด็กได้เรียนรู้ความรับผิดชอบ ความอดทน และเข้าใจวงจรเศรษฐกิจพอเพียง ต่อยอดสู่การพึ่งพาตนเอง

ผลลัพธ์สำคัญ

- เด็กมีทักษะการทำงานจริง รับผิดชอบหน้าที่อย่างต่อเนื่อง
- เรียนรู้การวางแผน บัญชี คัดต้นทุน-กำไร
- มีรายได้จริงเฉลี่ย 1,500 - 2,000 บาท/สัปดาห์
- เกิดความภูมิใจในความสามารถและรายได้จากแรงตนเอง
- ซึมซับหลักสัมมาอาชีวะ สังคหวัตถุ 4 และวิถีเศรษฐกิจพอเพียง

ตลาดชีวิต "ของมีธรรม...สร้างฝันเด็กด้อยโอกาส"

เปิดพื้นที่ฝึกค้าขายจากของเหลือใช้ ฝึกให้เด็กรู้จักการสื่อสาร การบริหารต้นทุน-กำไร และเข้าใจหลักสัมมาอาชีวะและสังคหวัตถุ 4 เด็กเกิดความมั่นใจในตนเอง กล้าพูด กล้าแสดงออก และภาคภูมิใจในรายได้จากน้ำพักน้ำแรงของตนเอง

ผลลัพธ์สำคัญ

- เด็กกล้าพูด กล้าแสดงออก เจริญต่อรองได้จริง
- มีทักษะตั้งราคา บริหารรายได้ และทำบัญชี
- รายได้จริงเฉลี่ย 1,000 - 1,500 บาท/วัน นำเข้ากองทุนกลุ่ม
- เข้าใจและใช้หลักสัมมาอาชีวะ สังคหวัตถุ 4 ในการค้า
- ภูมิใจในตนเอง มองเห็นศักยภาพและอนาคตของตน

ข้อค้นพบสำคัญ กระบวนการทั้งหมดสามารถปลูกฝังภายในของเด็กด้อยโอกาส ให้ลุกขึ้นมาพัฒนาศักยภาพตนเอง เด็กมีพัฒนาการเชิงพฤติกรรม ทักษะชีวิตอย่างชัดเจน หลักพุทธธรรมสามารถบูรณาการเป็นเครื่องมือสำคัญในการเปลี่ยนแปลงชีวิตเด็กได้จริง เด็กไม่เพียงแต่เรียนรู้การประกอบอาชีพสุจริต แต่ยังเข้าใจความหมายของการ “เป็นผู้ให้” และ “เป็นพลังของสังคม”

บทสรุป การส่งเสริมกิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการในครั้งนี้ไม่ได้เป็นเพียงการฝึกทักษะชีวิตหรืออาชีพให้กับเด็กด้อยโอกาส แต่คือ กระบวนการสร้าง “คน” ให้เติบโตอย่างมีศักดิ์ศรีบนฐานของหลักพุทธธรรม เด็กสามารถพัฒนาไปสู่การพึ่งพาตนเองและเติบโตเป็นพลเมืองที่เข้มแข็งของสังคมไทยต่อไป

3. ผลการขับเคลื่อนรูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อพัฒนาศักยภาพเด็กด้อยโอกาสในอำเภทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการขับเคลื่อนรูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อพัฒนาศักยภาพเด็กด้อยโอกาสในอำเภทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี สรุปได้ว่า

พลังสำคัญ 5 ประการของรูปแบบ

การขับเคลื่อนรูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อพัฒนาเด็กด้อยโอกาสเกิดพลังสำคัญ 5 ประการ ที่เป็นแกนหลักของความสำเร็จ ได้แก่ พลังของการลงมือทำจริง ที่ทำให้เด็กได้เผชิญสถานการณ์จริงในชีวิต พลังของการพึ่งพาตนเอง ซึ่งสร้างความภาคภูมิใจและศักยภาพในการดูแลตนเอง พลังของเครือข่ายชุมชนที่รวมพลังทุกภาคส่วนเข้ามาหนุนเสริม พลังของพุทธธรรมที่ซึมลึกสู่พฤติกรรมจริง และพลังแห่งความยั่งยืนที่สร้างการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว โดยทั้งหมดส่งผลให้เด็กก้าวข้ามข้อจำกัดและสามารถกำหนดชีวิตตนเองได้

กระบวนการพุทธบูรณาการนี้พิสูจน์ให้เห็นถึงศักยภาพในการเป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์อย่างเป็นระบบและยั่งยืน เด็กไม่ได้เรียนรู้แค่ในเชิงทฤษฎี แต่ได้ลงมือทำจริง ฝึกอาชีพจริงและเผชิญชีวิตจริง นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและความคิด โดยมีพุทธธรรมเป็นฐานรากหล่อหลอมควบคู่กับพลังของชุมชนและเครือข่าย กระบวนการนี้จึงมิใช่เพียงกิจกรรมชั่วคราว หากแต่เป็นกลไกสร้างการเปลี่ยนแปลงชีวิตเด็กด้อยโอกาสอย่างแท้จริง

ผลด้านการเปลี่ยนแปลงในตัวเด็กด้อยโอกาส

เด็กด้อยโอกาสเกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและทัศนคติอย่างชัดเจน จากเดิมที่ขาดความมั่นใจและไม่กล้าแสดงออก กลายเป็นเด็กที่กล้าคิด กล้าทำ และกล้าเผชิญหน้ากับโลกภายนอก เด็กหลายคนค้นพบศักยภาพของตนเอง มองเห็นคุณค่าและความสามารถภายใน จนเริ่มวางแผนอนาคตและเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถสร้างชีวิตใหม่ด้วยสองมือของตนเองได้อย่างแท้จริง

ผลด้านการนำพุทธธรรมสู่การปฏิบัติจริง

พุทธธรรมที่ถูกบูรณาการในกระบวนการอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้เด็กสามารถนำหลักธรรมไปใช้จริงในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะหลักสัปปะกัมมาชีวะ วิริยะ และสังคหวัตถุ 4 เด็กเรียนรู้ที่จะทำงานอย่างสุจริต อดทนต่ออุปสรรค และช่วยเหลือผู้อื่นอย่างมีเมตตาและกรุณา พฤติกรรมเหล่านี้ไม่ได้เกิดจากการท่องจำ แต่เป็นผลจากการลงมือทำจริงและสัมผัสผลลัพธ์จริง ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงภายในอย่างลึกซึ้ง

ผลด้านการเสริมสร้างพลังเครือข่ายและความร่วมมือในชุมชน

กระบวนการขับเคลื่อนรูปแบบก่อให้เกิดพลังความร่วมมือในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม วัด โรงเรียน ผู้นำชุมชน และหน่วยงานท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาเด็ก กลายเป็นพลังบวรที่สมบูรณ์แบบ ชุมชน ไม่ได้เป็นเพียงผู้สนับสนุน แต่กลายเป็นเจ้าของร่วมของกระบวนการพัฒนาเด็ก สร้างสายสัมพันธ์ใหม่ที่เข้มแข็งและพร้อมสานต่อการดูแลเด็กด้อยโอกาสในระยะยาว

ผลด้านความยั่งยืนและการต่อยอดในอนาคต

รูปแบบพุทธบูรณาการนี้วางรากฐานให้เด็กสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง เด็กมีทักษะชีวิต มีอาชีพ และมีความคิดที่เป็นระบบ พร้อมจะต่อยอดประสบการณ์ที่ได้รับไปใช้ในชีวิตจริง ขณะเดียวกัน ชุมชนและเครือข่ายก็พร้อมจะขยายผลและพัฒนาต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง กระบวนการนี้จึงเป็นต้นแบบที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น ๆ ได้จริง และเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพให้กับสังคมในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญ คือ การยกระดับ พุทธธรรม จากเพียงหลักจริยธรรมหรือ Soft Power สู่โครงสร้างหลักเชิงระบบ (Buddhist Structural Model) ที่ได้สามารถออกแบบเป็นกลไกพัฒนาศักยภาพมนุษย์ได้จริง โดยพุทธธรรมทำหน้าที่เป็น Core System ควบคุมทิศทาง วิธีการ และผลลัพธ์ของกระบวนการพัฒนา

องค์ความรู้ใหม่ชี้ให้เห็นว่า พุทธธรรม ไม่ใช่เพียงสิ่งปลูกฝัง แต่สามารถออกแบบให้เป็น สนามฝึกชีวิต ที่นำเด็กจาก “ผู้รับ” สู่ “ผู้สร้างชีวิต” ได้จริง พร้อมสร้าง กลไกชุมชน เป็น Active Dhamma Mechanism ขับเคลื่อน และหนุนเสริมอย่างมีพลัง สุดท้าย งานวิจัยได้เสนอ 5D Model ซึ่งเป็นระบบพัฒนามนุษย์เชิงโครงสร้าง ประกอบด้วย D1 Dhamma: พุทธธรรมเป็นฐานรากชีวิต D2 Drive: พุทธธรรมขับเคลื่อนชีวิต D3 Development: พัฒนาทักษะชีวิตและอาชีพ D4 Discipline: วางกรอบวินัยและความรับผิดชอบ D5 Destination: พาเด็กสู่เป้าหมาย การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน องค์ความรู้ชุดนี้สามารถต่อยอดใช้ได้จริงในพื้นที่อื่น และเป็นต้นแบบระบบพุทธธรรม เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างยั่งยืน

อภิปรายผล

1. อภิปรายผลวิเคราะห์พลังในการสร้างภูมิคุ้มกันของสังคมเพื่อพัฒนาศักยภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาส ในอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี

จากผลการวิจัยพบว่า พลังสำคัญของสังคมในการสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตให้เด็กด้อยโอกาส คือ “พลังบวร” ซึ่งประกอบด้วย วัด โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และเครือข่ายประชาชน ที่ตระหนักร่วมกัน ถึงความจำเป็นในการพัฒนาเด็กกลุ่มนี้ให้มีศักยภาพและพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต โดยวัดมีบทบาทสำคัญเป็น ศูนย์กลางทางศรัทธาและพื้นที่ในการพัฒนา ขณะที่โรงเรียนและองค์กรท้องถิ่นทำหน้าที่สนับสนุนกิจกรรม การเรียนรู้และพัฒนาทักษะชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของ ชูติพร เหล็กคำ ซึ่งเน้นกลยุทธ์พัฒนาคุณภาพเด็กด้อยโอกาสผ่านการบริหารเชิงระบบ (ชูติพร เหล็กคำ, 2564) และกฤตพร แซ่แง ที่เสนอการสร้างอาชีพเสริมเพื่อเสริมความมั่นคงให้ครอบครัว พบว่า ผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิด การพัฒนาผ่านพลังทางสังคมและเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง (กฤตพร แซ่แง สายจันทร์, 2556) ผลการวิเคราะห์ ยืนยันว่า เมื่อสังคมเกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของปัญหาและเห็นความสำคัญของการพัฒนาเด็กด้อยโอกาส อย่างจริงจัง จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่ยั่งยืน ชุมชนไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงผู้สนับสนุน แต่กลายเป็น “Active Dhamma Mechanism” หรือกลไกธรรมะมีชีวิต ที่ร่วมกันสร้างโอกาสและเสริมพลังให้เกิดเกิด การเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม พลังทางสังคมในพื้นที่ทองผาภูมิแห่งนี้จึงมิใช่แค่กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่ทำงาน แยกส่วน แต่เป็นเครือข่ายบูรณาการที่สามารถสร้างระบบดูแลและพัฒนาศักยภาพเด็กด้อยโอกาสได้จริง เป็นรากฐานสำคัญของการสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตให้กับเด็กและต่อยอดสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว ในผลการวิจัย ประเด็นนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของสุเทพ คำเมฆ และคณะ วิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการสวัสดิการชุมชน เชิงบูรณาการเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางคุณภาพชีวิตให้กับกลุ่มเปราะบางทางสังคมของเทศบาลตำบลสามง่าม อำเภอสามง่าม จังหวัดพิจิตร พบว่า การทำงานแบบประสานความร่วมมือเชิงบูรณาการระหว่างภาครัฐ ภาคท้องถิ่น ภาคประชาชน และภาคเอกชน เกิดการบูรณาการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดสวัสดิการชุมชนเชิงบูรณาการ ที่นำไปสู่การดำเนินงานที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางคุณภาพชีวิตแบบองค์รวมที่สมาชิกทุกกลุ่มมีโอกาสได้รับสิทธิ ประโยชน์ตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ และตายได้อย่างยั่งยืน (สุเทพ คำเมฆ และปฎิมาพร เคลือซอน, 2565)

2. อภิปรายผลการส่งเสริมกิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการในการพัฒนาศักยภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาสใน อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี

จากผลการดำเนินงาน พบว่า การพัฒนากิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการผ่าน 3 กิจกรรมหลัก ได้แก่ สนามมวย ชีวิต ฟาร์มเลี้ยงไก่สร้างอาชีพ และตลาดชีวิต เป็นกระบวนการที่สามารถสร้างพื้นที่ให้เด็กด้อยโอกาสได้เรียนรู้ จากประสบการณ์จริงอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยกิจกรรมแต่ละฐานไม่เพียงมุ่งเน้นการฝึกทักษะอาชีพ แต่ยัง สอดแทรกการฝึกทักษะชีวิต เช่น การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การคิดวิเคราะห์ วางแผน และการบริหารจัดการเวลา และทรัพยากร เด็กด้อยโอกาสที่เข้าร่วมกิจกรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงชัดเจนในเชิงพฤติกรรม ทักษะ และทัศนคติ

เริ่มกล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออก และเห็นคุณค่าในตัวเองมากขึ้น โดยเฉพาะการมีโอกาสได้สร้างรายได้จริงจากกิจกรรม ทำให้เด็กเกิดความภาคภูมิใจและเชื่อมั่นในศักยภาพตนเอง ซึ่งเป็นการปลดล็อกกรอบความคิดที่เคยตีค่าตนเองต่ำ และนำไปสู่การมองเห็นเส้นทางอาชีพในอนาคต นอกจากนี้ จุดเด่นของกิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการ คือ การนำหลักพุทธธรรมสำคัญ เช่น วิริยะ อธิธิบาท 4 และสัมมาอาชีวะ ผสานเข้าในทุกกระบวนการ โดยไม่ได้สอนแบบท่องจำ แต่ให้เด็กได้ “ลงมือทำ” และซึมซับหลักธรรมผ่านการปฏิบัติจริง เช่น การค้าขายด้วยความซื่อสัตย์ อดทนต่อความเหน็ดเหนื่อย และช่วยเหลือเกื้อกูลกันในฟาร์มเลี้ยงไก่ เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยของ วรพล ฐิติจันทร์; กฤตพร แซ่แง สายจันทร์ ที่พัฒนาศักยภาพเด็กด้อยโอกาสผ่านการศึกษาและอาชีพ พบว่า กิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการในงานวิจัยนี้มีความโดดเด่นตรงที่ไม่ใช่แค่การพัฒนาความรู้หรือทักษะทางกายภาพ แต่เป็นการพัฒนาเชิงลึกทางจิตใจและความคิด ให้เด็ก “รู้จักตนเอง” และ “เห็นศักยภาพตนเอง” ผ่านสนามชีวิตจริงสรุปได้ว่า การออกแบบกิจกรรมเชิงพุทธบูรณาการในงานวิจัยนี้ เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เด็กเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง ทั้งในมิติทักษะชีวิต ทักษะอาชีพ และการวางแผนอนาคต สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพมนุษย์อย่างสมบูรณ์และยั่งยืน (วรพล ฐิติจันทร์, 2562); (กฤตพร แซ่แง สายจันทร์, 2556)

3. อภิปรายผลการขับเคลื่อนรูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อพัฒนาศักยภาพสำหรับเด็กด้อยโอกาสในพื้นที่จริง

ผลการขับเคลื่อนรูปแบบพุทธบูรณาการในพื้นที่จริงสะท้อนให้เห็นว่า เมื่อกระบวนการพัฒนาเด็กด้อยโอกาสไม่ได้จำกัดอยู่แค่การอบรมหรือฝึกอาชีพ แต่เป็นการลงมือทำจริงในสนามชีวิต ผลลัพธ์จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้ง ทั้งในระดับความคิด พฤติกรรม และการวางแผนเป้าหมายชีวิตของเด็ก สอดคล้องกับงานวิจัยของชุดิพร เหล็กคำ ที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพเด็กด้อยโอกาสด้วยแผนกลยุทธ์ที่เน้นให้เด็กได้พัฒนาศักยภาพทุกด้านทั้งร่างกาย วิชาการ จิตใจ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ซึ่งในการขับเคลื่อนจริงตามงานวิจัยนี้ เด็กไม่เพียงแคได้ฝึกทักษะอาชีพและสร้างรายได้ แต่ยังเริ่มวางแผนอนาคต เห็นเส้นทางชีวิต และเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ซึ่งถือเป็นผลลัพธ์สำคัญที่สะท้อนว่า “เด็กเปลี่ยนได้จริง” (ชุดิพร เหล็กคำ, 2564) ขณะเดียวกัน การขับเคลื่อนรูปแบบนี้ยังสอดคล้องกับ งานวิจัยของกฤตพร แซ่แง ที่เน้นการสร้างนวัตกรรมเพื่อพัฒนาเด็กด้อยโอกาสผ่านกระบวนการ Shop-Sure-Share-Show ซึ่งในกรณีของงานวิจัยนี้ เด็กได้รับโอกาสในการฝึกจริง ขายของจริง และนำเสนอศักยภาพตัวเองในตลาดชีวิต สร้างความภาคภูมิใจ และเกิดการยอมรับจากสังคมรอบข้าง (กฤตพร แซ่แง สายจันทร์, 2556) นอกจากนี้ งานวิจัยของพระครูสุชัยพัชรมงคล ยังเน้นย้ำว่าการพัฒนาเยาวชนด้วยพุทธธรรมต้องนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง (พระครูสุชัยพัชรมงคล, 2564) ซึ่งงานวิจัยนี้ก็ทำได้อย่างชัดเจน เด็กเริ่มสามารถเลี้ยงชีพได้จากรายได้จริง และเห็นภาพอนาคตทางอาชีพของตนเอง สอดคล้องกับพงศกร กาวิชัย และคณะ วิจัยเรื่อง การจัดการความรู้และบทเรียนหนุนเสริมทางวิชาการสำหรับหน่วยจัดการเรียนรู้ต่อการพัฒนาทักษะกลุ่มแรงงานนอกระบบและด้อยโอกาส ภายใต้กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา พบว่า การจัดการความรู้และบทเรียนหนุนเสริมทางวิชาการสำหรับหน่วยจัดการเรียนรู้ต่อการพัฒนาทักษะกลุ่มแรงงานนอกระบบและด้อยโอกาส ประกอบด้วย 1) การพัฒนาอาชีพบนฐานชุมชน 2) กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน 3) กลไกการจัดการโดยชุมชน 4) การสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างโอกาสให้กับผู้ด้อยโอกาส (พงศกร กาวิชัย และคณะ, 2567) และอีกประเด็นที่สำคัญ คือ การสร้างพลังเครือข่ายชุมชน ก็เป็นอีกผลลัพธ์เด่นที่สอดคล้องกับ แนวคิดการมีส่วนร่วมใน Deming Cycle จากงานของชุดิพร เหล็กคำ ชุมชนเกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ มีบทบาทช่วยเหลือและต่อยอดผลลัพธ์ของเด็กอย่างต่อเนื่อง เกิดพลังบวกที่เป็นจริงในพื้นที่ โดยรวม การขับเคลื่อนรูปแบบพุทธบูรณาการในพื้นที่จริงจึงพิสูจน์ให้เห็นว่า ไม่เพียงสร้างความเปลี่ยนแปลงเฉพาะเด็ก แต่ยังสร้างระบบและพลังเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็งพร้อมขยายผลสู่การพัฒนาเด็กด้อยโอกาสในระยะยาวได้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

จากกระบวนการวิจัยเชิงพื้นที่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา พบว่า องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญได้จำกัดอยู่เพียงผลลัพธ์เชิงกิจกรรมหรือความเปลี่ยนแปลงเฉพาะกลุ่มเด็กด้อยโอกาส แต่เป็น การค้นพบแนวทางใหม่ในการนำพุทธธรรมมาใช้ในฐานะ “โครงสร้างหลักเชิงระบบ” (Buddhist Structural Model) สำหรับการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ งานวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า พุทธธรรมสามารถทำหน้าที่ มากกว่า หลักคำสอนเชิงจริยธรรม หรือปลงหนุ่ทางความคิด หากแต่สามารถออกแบบให้ทำหน้าที่ เป็นโครงสร้างหลักในการพัฒนา (Core System) ที่กำหนดทิศทาง วิธีการ และผลลัพธ์ของกระบวนการพัฒนาได้อย่างเป็นรูปธรรมเพื่อให้เห็นภาพองค์ความรู้ใหม่ที่แตกต่างชัดเจนจากแนวคิดดั้งเดิมในแวดวงพัฒนา ผู้วิจัยขอสรุปเปรียบเทียบตามตารางดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบผลลัพธ์ที่เกิดจากการวิจัย

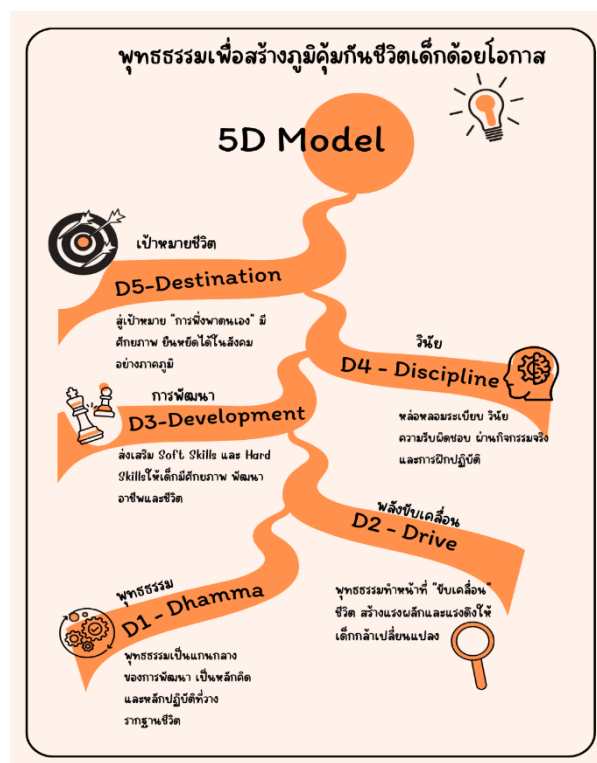
แนวคิดเดิมในงานพัฒนา	สิ่งที่งานวิจัยนี้ทำ	องค์ความรู้ใหม่
พุทธธรรมเป็น Soft Power (เสริมพฤติกรรม จริยธรรม)	พุทธธรรมออกแบบเป็น Core System ควบคุมโครงสร้างพัฒนา	พุทธธรรมเชิงโครงสร้าง (Structural Dhamma Model) เป็นระบบสร้างการเปลี่ยนแปลงมนุษย์จริง
พุทธธรรมเป็นแนวคิดปลูกฝัง	ใช้พุทธธรรม เป็นเวทีฝึกชีวิตจริง	เด็กเปลี่ยนได้จริง เมื่อธรรมะเป็นสนามฝึก ไม่ใช่แค่แนวคิดปลูกฝัง
ชุมชนเป็นเพียงผู้สนับสนุน	ชุมชนทำหน้าที่ เป็นกลไกธรรมะมีชีวิต	ชุมชน = "Active Dhamma Mechanism" สังคหวัตถุ 4 ปรากฏจริง ทำงานจริงในพื้นที่
เด็กเป็นผู้รับ	ออกแบบให้ เด็กเปลี่ยนเป็นผู้สร้างชีวิต	เด็กเปลี่ยนผ่าน ด้วยระบบธรรมะ+เวทีจริง+เครือข่ายจริง ผู้กำหนดอนาคตตัวเองได้จริง

จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งหมด ผู้วิจัยขอสรุปว่า งานวิจัยนี้ได้พัฒนาและนำเสนอ “5D Model” ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่เชิงโครงสร้าง ที่ยกระดับพุทธธรรมจากเพียงแนวคิดเชิงจริยธรรมหรือ Soft Power ขึ้นสู่การเป็น “ระบบพัฒนามนุษย์เชิงโครงสร้าง” (Hard System) ที่สามารถขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงศักยภาพมนุษย์ได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน ซึ่งรายละเอียด 5D Model ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ D1 - Dhamma พุทธธรรมทำหน้าที่เป็นแกนกลางและรากฐานของกระบวนการพัฒนาชีวิต D2 - Drive พุทธธรรมถูกออกแบบให้ทำหน้าที่ “ขับเคลื่อน” พลังชีวิตเด็กด้อยโอกาสอย่างเป็นพลวัต D3 - Development พุทธธรรมหลอมรวมเข้าสู่กระบวนการพัฒนาทักษะชีวิต (Soft Skills) ทักษะอาชีพ (Hard Skills) เกิดศักยภาพใหม่ในตัวเด็ก D4 - Discipline พุทธธรรมวางกรอบวินัย ก่อเกิดระเบียบชีวิตและความรับผิดชอบในตนเองและต่อสังคม D5 - Destination พุทธธรรมพาเด็กเดินทางสู่เป้าหมายสำคัญ นั่นคือ “การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน” และเติบโตเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ

ตารางที่ 2 5D Model

ลำดับ	D คำสำคัญ	ความหมายเชิงแนวคิด	บทบาทในโมเดล
D1	Dhamma (พุทธธรรม)	พุทธธรรมเป็นแกนกลางของการพัฒนา เป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติที่วางรากฐานชีวิต	วางโครงสร้าง สร้างฐานคิด ชีวิตใหม่ให้เด็ก
D2	Drive (พลังขับเคลื่อน)	พุทธธรรมทำหน้าที่ “ขับเคลื่อน” ชีวิต สร้างแรงผลักดันและแรงดึงให้เด็กกล้าเปลี่ยนแปลง	ปลูกพลังภายใน สร้างแรงส่งชีวิตจริง
D3	Development (การพัฒนา)	ส่งเสริม Soft Skills และ Hard Skills ให้เด็กมีศักยภาพ พัฒนาอาชีพและชีวิต	พัฒนาศักยภาพด้านอาชีพ และคุณภาพชีวิต
D4	Discipline (วินัย)	หล่อหลอมระเบียบ วินัย ความรับผิดชอบ ผ่านกิจกรรมจริงและการฝึกปฏิบัติ	สร้างกรอบชีวิต วางรากฐาน ความมั่นคง
D5	Destination (เป้าหมายชีวิต)	สู่เป้าหมาย “การพึ่งพาตนเอง” มีศักยภาพ ยืนหยัดได้ในสังคมอย่างภาคภูมิ	เด็กถึงเป้าหมายชีวิต สร้างอนาคตตัวเอง

จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งหมด 5D Model ไม่เพียงแต่เป็นการเชื่อมโยงพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการพัฒนาชีวิตของเด็กด้วยโอกาส แต่ยังเป็น “ระบบพุทธธรรมที่ทำงานได้จริง” เป็น “กลไกที่สร้างภูมิคุ้มกันชีวิต” ให้กับเด็กทั้งในด้านการพัฒนาอาชีพและด้านจิตใจ เมื่อพุทธธรรมไม่ได้ถูกจำกัดแค่หลักการ แต่ได้ถูกออกแบบให้กลายเป็น โครงสร้างพัฒนาชีวิต ที่สามารถเชื่อมโยงกับทุกมิติของการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทักษะชีวิต การสร้างวินัย หรือการวางแผนเป้าหมายชีวิตที่ชัดเจน พุทธธรรมใน 5D Model ทำหน้าที่เป็น “แกนกลาง” ที่เชื่อมโยงทักษะชีวิตต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดย Drive เป็นการขับเคลื่อนเด็กให้เข้าใจ “พลังแห่งการเปลี่ยนแปลง” ในตัวเอง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงจาก “ผู้รอรับ” สู่ “ผู้สร้างชีวิต” ซึ่งไม่เพียงแต่การเรียนรู้จากทฤษฎี แต่เป็นการทำงานจริงในสนามชีวิต การฝึกฝน Development ผ่านการบูรณาการ Soft Skills และ Hard Skills ที่มีพุทธธรรมเป็นแกนกลาง ทำให้เด็กไม่เพียงแต่พัฒนาทักษะทางวิชาการ แต่ยังพัฒนาทักษะการใช้ชีวิตอย่างมีสติ และเต็มไปด้วยความตั้งใจ ในส่วนของ Discipline พุทธธรรมช่วยเสริมสร้าง วินัย ซึ่งไม่ใช่แค่ระเบียบในการทำงาน แต่ยังครอบคลุมถึงการมีจิตสำนึกในการทำดี การมีความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ทำ โดยมองเห็นถึงคุณค่าของการทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความซื่อสัตย์ และมีความยุติธรรมในการดำเนินชีวิต ที่สุดท้าย Destination หรือ เป้าหมายชีวิต ได้รับการสร้างขึ้นผ่านการพัฒนาทั้งร่างกาย จิตใจ และอาชีพ โดยพุทธธรรมจะพาเด็กไปสู่ การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน โดยไม่พึ่งพาความช่วยเหลือจากผู้อื่นตลอดไป แต่สามารถเดินทางไปตามเส้นทางของตนเอง ด้วยทักษะที่พัฒนาขึ้นและภูมิคุ้มกันที่แข็งแกร่งจากการบูรณาการพุทธธรรมในชีวิตจริง การที่ 5D Model กลายเป็น “ระบบพุทธธรรมที่มีชีวิต” ทำให้ชุมชนไม่ใช่เพียงผู้สนับสนุนทรัพยากร แต่กลับกลายเป็นส่วนสำคัญในการสร้าง “พื้นที่แห่งธรรมะ” ที่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างของชีวิตเด็กด้วยโอกาส โดยชุมชนที่ร่วมมือร่วมใจกันในการพัฒนาเด็ก จะช่วยให้กระบวนการนี้เกิดขึ้นได้จริง ทั้งในระดับจิตใจและวิถีชีวิต องค์ความรู้นี้จึงไม่ได้เป็นเพียงการพัฒนาอาชีพหรือการเสริมทักษะชีวิต แต่ยังเป็นการสร้าง “ภูมิคุ้มกันชีวิต” ในทุกด้านของเด็ก ที่พร้อมจะเผชิญกับการท้าทายและอุปสรรคในอนาคต และสามารถยืนหยัดได้อย่างมั่นคงในสังคม

ภาพที่ 1 สรุป 5Model พุทธธรรมเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตเด็กด้วยโอกาส

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องรูปแบบพุทธบูรณาการเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับเด็กด้อยโอกาสในอำเภอดงหลวง จังหวัดกาญจนบุรี ได้แสดงให้เห็นว่าการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตแก่เด็กด้อยโอกาสสามารถบรรลุผลอย่างเป็นรูปธรรมผ่านการบูรณาการพลังร่วมของสถาบันหลัก ประกอบด้วย วัดในฐานะศูนย์กลางศรัทธาและคุณธรรม โรงเรียนในฐานะกลไกสนับสนุนการเรียนรู้ ท้องถิ่นในฐานะพื้นที่จัดกิจกรรมพัฒนา และชุมชนในฐานะเครือข่ายสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมหลักทั้งสามมิติ ได้แก่ 1) ล้มได้ ลูกเป็นเวทีชีวิตเด็กด้อยโอกาส 2) ฟาร์มนี้มีอนาคต 3) ของมีธรรมสร้างฝัน เด็กด้อยโอกาสสู่ตลาดชีวิต ได้พิสูจน์ประสิทธิผลในการเสริมสร้างทักษะชีวิต ทักษะอาชีพ และการวางแผนชีวิตเชิงเป้าหมาย ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมและทัศนคติอย่างมีนัยสำคัญ การวิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ใหม่ภายใต้แนวคิด “พุทธธรรมเชิงโครงสร้าง” หรือ 5D Model ซึ่งยกระดับการประยุกต์หลักพุทธธรรมจากเครื่องมือเสริมสร้างคุณธรรมสู่กลไกหลักในการสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตอย่างเป็นระบบ ข้อเสนอแนะสำหรับการขยายผลการวิจัยครอบคลุมการส่งเสริมบทบาทวัดในฐานะศูนย์กลางการพัฒนาเยาวชนอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาแนวทางฝึกอบรมพระสงฆ์ ครู และผู้นำชุมชนในการประยุกต์พุทธธรรมบูรณาการ และการสนับสนุนเชิงนโยบายจากภาครัฐเพื่อขยายผลสู่พื้นที่อื่น แนวทางการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้แก่ การประยุกต์ 5D Model ในโปรแกรมพัฒนาเยาวชนกลุ่มเปราะบาง การร่วมมือระหว่างโรงเรียนและวัดในการจัดกิจกรรมผสมผสานพุทธธรรมกับการเรียนรู้อาชีพ และการใช้รูปแบบกิจกรรมดังกล่าวเป็นต้นแบบในเครือข่ายชุมชน สำหรับการวิจัยในอนาคต ควรศึกษาเปรียบเทียบผลการใช้รูปแบบพุทธบูรณาการในบริบทเด็กกลุ่มต่าง ๆ พัฒนาตัวชี้วัดเฉพาะทางด้านภูมิคุ้มกันชีวิตที่วัดผลได้อย่างเป็นระบบ และศึกษาเชิงลึกถึงบทบาทของจิตตปัญญาธิปไตยในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงภายในของเด็กเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมทั้งการร่วมมือระหว่างโรงเรียนและวัดในการจัดกิจกรรมที่ผสมผสานพุทธธรรมกับการเรียนรู้อาชีพต้องมีการวางแผนและประสานงานอย่างเป็นระบบ ควรมีการจัดทำแผนการเรียนรู้ร่วมที่เชื่อมโยงหลักสูตรในโรงเรียนกับกิจกรรมในวัด การกำหนดบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนของแต่ละฝ่าย และการสร้างระบบการติดตามประเมินผลที่สามารถวัดการเปลี่ยนแปลงของเด็กได้อย่างเป็นรูปธรรม กิจกรรมควรออกแบบให้เด็กได้เรียนรู้ทั้งทักษะการดำรงชีวิต ทักษะอาชีพ และคุณธรรมจริยธรรมไปพร้อมกัน เครือข่ายชุมชนสามารถใช้รูปแบบกิจกรรมทั้งสามเป็นต้นแบบในการขยายผลสู่การสร้างอาชีพและคุณธรรมในกลุ่มเยาวชนผ่านการปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทและทรัพยากรของแต่ละชุมชน ควรมีการสร้างกลุ่มแกนนำเยาวชนที่ผ่านการพัฒนาแล้วมาช่วยในการถ่ายทอดประสบการณ์และเป็นพี่เลี้ยงให้กับเด็กรุ่นใหม่ การสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสร้างตลาดรองรับผลผลิตจากกิจกรรมของเด็กก็ยังเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้การดำเนินงานมีความยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กฤตพร แซ่แง่ สายจันทร์. (2556). นวัตกรรมพัฒนาศักยภาพเด็กด้อยโอกาส. ใน *ดัชนีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารนวัตกรรมการพัฒนา*. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.
- ชุตีพร เหล็กคำ. (2564). กลยุทธ์การพัฒนาคุณภาพเด็กด้อยโอกาส โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 57 จังหวัดเพชรบูรณ์ สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ. ใน *รายงานการวิจัย*. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน: กระทรวงศึกษาธิการ.
- พงศกร กาวิชัย และคณะ. (2567). การจัดการความรู้และบทเรียนหนุนเสริมทางวิชาการสำหรับหน่วยจัดการเรียนรู้ต่อการพัฒนาทักษะกลุ่มแรงงานนอกระบบและด้อยโอกาส ภายใต้กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. *วารสารสังคมศาสตร์และศาสตร์รวมสมัย*, 5(1), 87-101.

- พระครูสุชัยพัชรมงคล. (2564). การพัฒนาศักยภาพของเยาวชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ด้วยหลักพุทธธรรม. ใน ดุษฎีนิพนธ์
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิสร้างความเข้าใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง. (2564). รายงานสถานการณ์เด็กและครอบครัวชายแดนไทย - พม่า.
กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสร้างความเข้าใจเรื่องสุขภาพผู้หญิง.
- วรพล ฐิติจันทร์. (2562). รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ
ระดับปฐมวัย. ใน ดุษฎีนิพนธ์นิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยสยาม.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2565). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565). รายงานสถานการณ์เด็กและเยาวชนในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
สถิติแห่งชาติ.
- สุเทพ คำเมฆ และปฎิมาพร เคลือซอน. (2565). การพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชนเชิงบูรณาการเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ
ทางคุณภาพชีวิตให้กับกลุ่มเปราะบางทางสังคมของเทศบาลตำบลสามง่าม อำเภอสามงาม จังหวัดพิจิตร.
วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒนา, 4(3), 97-110.
- UNICEF. (2019). State of the World's Children 2019: Children, food and nutrition. New York:
United Nations Children's Fund.